

Sosiaali- ja terveysministeriölle

Asia: Lapsen tiedot OmaKanta-palvelussa

Lapsiasiavaltuutettu pyytää kohteliaimmin sosiaali- ja terveysministeriötä kiinnittämään huomiota seuraaviin ongelmiin tai seikkoihin, jotka ovat ilmenneet OmaKanta-palvelussa alaikäisten tietojen näyttämisen ja alaikäisen puolesta asiointin osalta, sekä ryhtymään välittömästi tarvittaviin toimenpiteisiin ongelmien korjaamiseksi.

1. OmaKanta-palvelussa huoltaja voi tällä hetkellä asioida alle 10-vuotiaan lapsensa puolesta. *Väliaikaiseksi tarkoitettu ratkaisu* on ollut voimassa *lokakuusta 2016 alkaen eli yli puolitoista vuotta* (OmaKanta-tiedote 27.10.2016). Tällä hetkellä ei ole tiedossa, milloin alaikäisen puolesta asiointi laajenisi koskemaan yli 10-vuotiaita.

Omakanta on kansalaisten verkkopalvelu, joka näyttää terveydenhuollon kirjaamia tietoja potilaasta ja hänen lääkityksestään.¹ Verkkopalvelun käyttö edellyttää, että henkilöllä on suomalainen henkilötunnus ja käytössään tunnistautumisväline, joka voi olla verkkopankki-tunnukset, mobiilivarmenne tai sähköinen henkilökortti.

Tällä hetkellä alle 10-vuotiaan lapsen huoltaja voi asioida lapsensa puolesta kirjautumalla OmaKantaan omilla tunnuksillaan. Huoltajan oikeus katsella lapsensa tietoja tarkistetaan väestötietojärjestelmästä.

OmaKanta-palvelussa ikäraja asetettiin 10 ikävuoteen ministeriön linjauksella. Sitä on perusteltu pääasiassa sillä, että alle 10-vuotiaat harvoin ovat riittävän kypsiä kieltämään tietojensa luovuttamisen huoltajilleen. Tämän ikäiset yleensä asioivat terveydenhuollossa huoltajiensa kanssa yhdessä. Lapsiasiavaltuutettu pitää ikärajan sinänsä teknisenä ratkaisuna perusteltuna, kun samaan aikaan on huolehdittu siitä, että myös alle 10-vuotiaan tietojen luovuttaminen palvelun kautta voidaan estää, kun siihen on erityinen syy (tästä jäljempänä tarkemmin).

OmaKanta-palvelussa on ohjeistus alaikäisen puolesta asiointista.² Kyseisellä verkkosivulla todetaan, että 10 vuotta täyttäneiden lastensa puolesta asiointi tulee mahdolliseksi, kun Kanta-palveluihin ja terveydenhuollon tietojärjestelmiin on tehty tarvittavat muutokset. Tarkkaa päivämäärää ei ole tiedotettu.

¹ www.omakanta.fi

² <https://www.kanta.fi/web/guest/alaikaisen-puolesta-asiointi>

Lapsiasiavaltuutettu on tietoinen siitä, että alaikäisten puolesta asioinnin laajentaminen 10 vuotta täyttäneiden lasten huoltajille on riippuvainen tietojärjestelmän määrittelyiden valmistumisesta ja niiden toteuttamisesta tietojärjestelmiin. Lapsiasiavaltuutettu korostaa, että tietojärjestelmäratkaisussa on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Käytännössä tämä tarkoittaa ratkaisua, jolla varmistetaan, että

- huoltaja voi asioida lapsensa puolesta ja siten velvollisuutensa mukaisesti huolehtia lapsen kehityksestä ja hyvinvoinnista, kun se on lapsen edun mukaista;
- silloin, kun riittävän kypsä lapsi sitä pyytää tai lapsen etu muutoin vaatii, lapsen tiedot eivät ole huoltajan nähtävillä eikä huoltaja voi asioida lapsen puolesta;
- tietojärjestelmä ja käyttöliittymä tukevat riittävästi käytännössä sitä, että tietojen luovuttamisen kieltä ei ole ainoastaan sen varassa, että lapsi ymmärtää erikseen sitä pyytää tai ammattihenkilö muistaa tiedon päivittää asiakastietoihin.³

2. Tiedottaminen lapsen puolesta asiointiin liittyvän ratkaisun perusteista ja sen väliaikaisuudesta on ollut puutteellista eikä se ole tavoittanut huoltajia.

Lapsiasiavaltuutetulle on tullut useita yhteydenottoja lokakuun 2016 jälkeen koskien alaikäisen tietojen näkymistä OmaKanta-palvelussa, joiden perusteella on ilmeistä, että huoltajilla on hyvin vähän tai ei lainkaan tietoa palvelussa käytössä olevasta ikärajusta, ikärajan valinnan perusteluista ja tilanteen väliaikaisuudesta.

Lapsiasiavaltuutetun omien havaintojen perusteella voidaan todeta sama asia. OmaKanta-verkkosivuilla tietoa on melko vähän. Uutisointi alaikäisen puolesta asiointi tiedotusvälineissä on ollut pääasiassa kielteistä, mutta väärinymmärryksiäkään ei ole välttämättä kaikilta osin korjattu asiantuntijoiden toimesta.⁴

Tiedottaminen on keskittynyt vahvasti lapsen itsemääräämisoikeuteen omista terveystiedoistaan ja vähemmälle huomioille on jäänyt se, että kyse on myös siitä, että tietojen luovuttaminen huoltajalle voi olla vakava riski lapsen hyvinvoinnille, esimerkiksi perhe- tai lähisuhdeväkivaltilanteissa. Tietojen luovuttaminen tulee estää tällöin lapsen pyynnöstä, mutta terveydenhuollon ammattihenkilön on myös oma-aloitteisesti arvioitava, onko tietojen luovuttaminen lapsen edun mukaista, riippumatta siitä ymmärtääkö lapsi sitä kieltää.

3. Kymmenen vuotta täyttäneillä lapsilla ei vielä välttämättä ole käytössään tarvittavaa tunnistautumisvälinettä OmaKanta-palveluun

Lapsiasiavaltuutetun havaintojen mukaan ikärajan käyttöönotossa ja lapsen puolesta asioinnin vaiheistamisessa ei juurikaan kiinnitetty huomioita siihen, että sähköinen asiointi 10 vuotta täyttäneiden kohdalla edellyttää sähköisiä tunnistautumisvälineitä. Useissa lapsiasiavaltuutetulle tulleissa yhteydenotoissa on erityisesti kritisoitu sitä, että käytännössä 10 vuotta täyttäneiden tiedot eivät ole edes lapsen itsensä saatavilla OmaKanta-palvelussa, erityisesti tämä koskee alle 15-vuotiaita, jotka eivät yleensä vielä saa pankkitunnuksia. Muut tunnistautumisvaihtoehdot eivät näyttäisi olevan yleisesti huoltajien tiedossa.

³ Kyse voisi olla esimerkiksi käyttöliittymässä näytettävästä huomautustekstistä tai siitä, että käyttöliittymä vaatii ottamaan luovuttamisen kantaa ennen kuin tietojen tallentamisessa pääsee eteenpäin.

⁴ Esim. YLE-uutiset 30.10.2017 ” Äiti yritti varata lapselleen hammaslääkäriä – ei onnistu, kun säännöt sen kieltävät” ja 9.11.2017 ” Näin tehdään vanhemmista kädetömiä ja annetaan valta 10-vuotiaille” – Lapsipotilaiden oikeudet kuohuttavat vanhempia”. Myös esimerkiksi perhe- ja peruspalveluministerin vastauksessa asiaa koskevaan kirjalliseen kysymykseen marraskuussa 2017 (KKV 490/2017 vp) asiaa käsiteltiin melko suppeasti.

Lapsiasiavaltuutetun näkemyksen mukaan asiasta olisi tiedotettava selkeämmin ja ohjattava huoltajia hakemaan lapselleen tarvittava ja tosiasiallisesti saatavilla oleva tunnistautumislaitte.

4. Terveydenhuollon toimijat ovat ottaneet 10 vuoden ikärajan käyttöön myös joissain omissa sähköisissä palveluissaan ilman selkeästi perusteltua syytä

Terveydenhuollon toimijat joutuvat tekemään muutoksia tietojärjestelmiinsä, jotta ne olisivat yhteensopivia OmaKanta-palvelun kanssa. Ilmeisesti tämän seurauksena 10 vuoden ikärajaa noudatetaan ainakin joidenkin toimijoiden (sähköisissä) palveluissa. Tiedotusvälineissä olleiden tietojen mukaan esimerkiksi 10 vuotta täyttäneen lapsen hammaslääkäriaikaa ei ole voinut muuttaa sähköisessä asiointipalvelussa. Soittamalla ajanvaraukseen se on onnistunut. Ikärajaa on perusteltu ministeriön linjauksella 10 vuoden ikärajalta.

Kyseiset ratkaisut ovat lisänneet entisestään OmaKanta-palveluun liittyvää hämmennystä ja ymmärrettävästi niiden on koettu vaikeuttavan ja jopa estävän huoltajien huolehtimista lapsen hyvinvoinnista. Lapsiasiavaltuutetun käsityksen mukaan vaihtoehtoisista mahdollisuuksista toimia on tiedotettu heikosti tai ainakaan tiedottaminen ei näyttäisi tavoittaneen huoltajia riittävästi.

Ministeriön linjaama ikäraja liittyy tilanteisiin, joissa joko lapsen pyynnöstä tai terveydenhuollon ammattihenkilön arvioinnin perusteella estetään lapsen tietojen näkyminen huoltajalle. On epäselvää, onko OmaKanta-palvelua koskevan linjauksen ulottaminen terveydenhuollon (sähköisiin) tietoihin tai palveluihin tilanteissa, joissa ei ole kyse tietojen luovuttamisen kiellosta, perusteltua ja onko tällaisiin ratkaisuihin päädytty väärinymmärryksen vai puutteellisen ohjeistuksen vuoksi.

5. OmaKanta-palvelun ja terveydenhuollon toimijoiden tietojärjestelmissä on varmistettava osaltaan alaikäisen hyvinvointi ja turvallisuus kaikissa tilanteissa

Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (361/1983) 4 § mukaan vastuu lapsenkehityksestä ja hyvinvoinnista on ensisijaisesti vanhemmilla. Tämä edellyttää sitä, että huoltaja voi esimerkiksi asioida lapsensa puolesta tai yhdessä hänen kanssaan terveydenhuollon asioissa. Tätä oikeutta rajoittaa laissa potilaan asemasta ja oikeuksista (785/1992) säädetty alaikäisen oikeus päättää hoidostaan, kun hän on terveydenhuollon ammattihenkilön tekemän arvion mukaan siihen ikänsä ja kehitystasonsa perusteella kykenevä (7 §). Tällöin alaikäisellä on oikeus kieltää terveydentilaansa ja hoitoaan koskevien tietojen antaminen huoltajalleen tai muulle lailliselle edustajalleen (9 § 2 momentti). On tärkeää huomata, että potilaslaissa ei ole säädetty kiinteästä kronologisesta (biologisesta) ikärajalta, vaan lapsen kypsyys on arvioitava aina tilanne- ja tapauskohtaisesti.

Lapsen asema, erityisen suojelun tarve ja vielä vajaa oikeustoimikelpoisuus edellyttävät, että lapsen tiedot ovat pääsääntöisesti hänen huoltajansa nähtävillä, kuitenkin huomioiden, että se on lapsen edun mukaista. Yhtälailta on välttämätöntä ja tärkeää kunnioittaa lapsen oikeutta määrätä omasta hoidostaan ja sitä koskevan tiedon luovuttamisesta, kun lapsi on siihen riittävän kypsä. Tietojärjestelmissä ja sähköisessä asiointissa, kuten OmaKanta-palvelussa, on varmistettava, sekä lainsäädännön keinoin että teknisillä ratkaisuilla, ohjeistuksella ja koulutuksella, että lapsen tiedot ovat vain niiden nähtävissä ja käytettävissä, joilla siihen kussakin yksittäisessä tilanteessa on oikeus ja tarve.

